

Δημοικισμός

Ἄγέλαστα, ἄπονα, ἀναίσθητα, ἀσυγκίνητα, ἀτάραχα, σκληρὰ τὰ πράγματα στέκονταν γύρω του, σὰ νὰ τὸν κοίταζαν ἀδιάφορα, γιὰ νὰ τὸν ἀναγελάσουν. Τὸν ἔψηγε ἡ ξεραίλα τους· οὔτε δροσιὰ οὔτε γλύκα εἶχαν. Καὶ εἶπε·

«Ἔτσι θὰ περπατήσω· ἂν ἔχω δύναμη, θὰ περπατήσω, θὰ ὑποφέρω τῇ σκληρότητά καὶ τῇν ξεραίλα, δὲ θὰ πέσω, δὲ θὰ παραδωθῶ, δὲ θὰ σκοτωθῶ, θὰ στέκομαι πάντα ὀρθὸς καὶ θὰ προβαίνω. Θὰ πάω ἐκεῖ, που εἶναι νὰ πάω, μὲ ἀταραξία καὶ θὰ εἶμαι σκληρὸς καὶ γῶ, ἀδιάφορος καὶ ξηρὸς. Μ' ἓνα κεντρί θὰ κεντρίζω τοὺς ἀνθρώπους, μ' ἓνα καμτσίκι θὰ τοὺς χτυπῶ· μὰ δὲ θὰ βιάζωμαι· δὲν ἀξίζει νὰ βιάζωμαι γιὰ τίποτε, γιὰτι δὲν εἶναι τίποτε που ν' ἀξίζη ἀρκετὰ γιὰ νὰ τὸ ἀποχτήσω. Τί νὰ τὸ κάμω καὶ ἂν τὸ ἀποχτήσω; Καὶ γῶ αὔριο θὰ πεθάνω. Δὲν θέλω νὰ κάμω δικό μου κανένα πρᾶμα στὸν κόσμον, τί σημαίνει τὸ ἐγὼ μου; Δὲν ἔχω καμὰ ὑπόστασι σὰν ἄτομον καὶ εἶναι ἀδιάφορο ἂν ὑποφέρῃ τὸ ἐγὼ μου ἀπὸ τῇν ἀδιαφορία τῆς ζωῆς. Ἀλήθεια τίποτε ἀνθρώπινο δὲ μ' ἐνδιαφέρει καὶ βρίσκομαι πιδ πέρα ἀπὸ τ' ἀνθρώπινα. Αὐτῇ τῇν αἴσθησι τῇν ἔχω πάντα καὶ ἀκόμα ὅταν βρίσκωμαι μπλεγμένος σὲ ἀνθρώπινες δουλειές καὶ ταραχές».

Καὶ τῇν ἡμέρα, που τὰ ἔλεγε αὐτὰ ὁ Ἀλέξης, βρέθηκε σὲ δυὸ κύκλους ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς φυλῆς του καὶ ἐνοιῶσε δυνατὰ πως δὲν εἶναι ξεχωριστὸς ἀπὸ τῇ ζωῇ τοῦ ἔθνους του καὶ οὔτε μπορεῖ νὰ εἶναι σὰν τόσους ἄλλους νέους, που κάνουν τοὺς πολιτισμένους, τοὺς φραγκοφερμένους καὶ τοὺς κοσμοπολίτες. Αὐτὸς χώνεται μέσα καὶ ἀγκαλιώνεται καὶ ζῆ μαζί μὲ τὸ ἔθνος του. Ὅμως δὲ λησιμονεῖ οὔτε

τότε, σάν άλλους πάλι νέους, τόν έαυτό του και τò δρᾶμα τῆς αἰωνιότητος.

Οἱ δυò κύκλοι, πού βρέθηκε τήν ἡμέρα ἐκεῖνη ὁ Ἀλέξης, ἦταν ἕνας ἀπό δημοτικιστὲς διηγητόρους, γιατρούς, δασκάλους, ἐμπόρους και ὁ ἄλλος ἀπό δεσποτάδες και πολιτευόμενους τῆς Πόλης.

Οἱ δημοτικιστὲς χάρηκαν πού τόν ἐγνώρισαν, γιατί ἦταν κι αὐτὸς τέτοιος και ἔρχονταν ἀπὸ ἄλλον τόπο, ἑλληνικό. Μερικοὶ εἶχαν διαβάσει και τὸ βιβλίο του και τοῦ τὸ ἔλεγαν μὲ ἐπαίνους. "Ἦξερε πως, και τυπικῶς νὰ ἦταν τὰ παινέματά τους, εἶχαν και κάποια εἰλικρίνεια, τήν εἰλικρίνεια τῆς χαρᾶς πως τὸ βιβλίο του γράφτηκε στὴ δημοτικὴ γλῶσσα. "Ὅλα τους πίστευαν πως γράφε γράφε θὰ γενικεύονταν τέλος ἡ γλῶσσα αὐτὴ σ' ὅλα τὰ εἶδη τοῦ γραφτοῦ λόγου και αὐτὸς ἦταν ὁ πόθος και ὁ σκοπὸς τους. "Ἐλεγαν ἀναμεταξύ τους τέτοια πάνω κάτω λόγια:

«Λέγε οἱ πολλοὶ και καθαρευουσιάνοι πως ἡ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι δεχτὴ μόνο γιὰ τὴν ποίηση, ἐνῶ δὲν εἶναι τάχα κατάλληλη γιὰ τὸν πεζὸ λόγο. Και αὐτὴ τὴ γλῶσσα, πού εἶναι γιὰ τὰ εὐγενικότερα και ὁμορφότερα εἶδη τοῦ λόγου καμωμένη, αὐτὴ τὴν καταφρονοῦν σάν πρόστυχη! Μά, κύριοι, ἀφοῦ παραδέχεστε τὴν ἀξιοσύνη της γιὰ τὴν ποίηση, πῶς δὲ βλέπετε και γιὰ τὴν πεζογραφία τὴν καλοσύνη της, "Ὡστε καλλίτερη γλῶσσα ἀπὸ τὴν ποιητικὴ θέλετε γιὰ τὸν πεζὸ λόγο; Ποῦ ἀκούστηκε τέτοιος παραλογισμὸς; Και μήπως δὲν ἄρχισε κιόλα νὰ καταχτᾶ και ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου, τὸ διήγημα, τὸ μυθιστόρημα, τὸ δρᾶμα, τὸ χρονογράφημα; "Ἄλλοτε ἔλεγαν πως μόνο στὴ λυρικὴ ποίηση στέκεται ἡ δημοτικὴ, γιατί, μολονότι πᾶσκιζαν μερικοὶ, δὲν μπορούσε ὅμως κανεὶς νὰ καταφρονέσῃ τὸ μεγαλεῖο τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, πού στὸ καλοῦπι τους ἐπάνω ταίριαξαν τὰ ποιήματά τους τόσο γιεροὶ ποιητὲς, σάν τὸ Σολωμὸ, σάν τὸ Βαλαωρίτη και σάν τὸν Παλαμά. Τώρα ἀρχίζουν και τὴ χωνεύουν και στὰ ἄλλα λογοτεχνικὰ ἔργα. Και ἅμα τὴν ἀναγνωρίζουν και ἐκεῖ βασίλισσα, ποιὸς τὴ βαστάει πιά; Θὰ πάη νὰ καταχτήσῃ και τὸ σχολειὸ και τὴν ἐπιστήμη και τὴν πολιτικὴ, πού σ' αὐτὰ τὰ ταμποῦρια μέσα ἔχει στήσει τὸ στρατόπεδὸ της ἡ λεγόμενη καθαρεύουσα, τὸ τρανὸ αὐτό, πολύμορφο, πολύτυπο, λαστιχένιο και χαμαιλεοντικὸ ἀπομεινάρι τῆς λόγιας παράδοσης μιᾶς σχολαστικῆς ὀλιγαρχίας τοῦ ἔθνους. Δυὸ πα-

ράδοσες ζοῦν στὸν Ἑλληνισμό, ἀφότου ξέπεσε ὁ ἀττικὸς πολιτισμὸς, τὴ μιὰ τὴν κληρονόμησε μιὰ ὀλιγαρχία, οἱ γραμματιζούμενοι, που μέσα σ' αὐτοὺς βασιλεύουν οἱ δασκάλοι, που τοὺς ὑποστηρίζει ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ κράτος· τὴν ἄλλη τὴν κληρονόμησε ὁ λαὸς ὁ ἀγράμματος, μὰ ζωντανὸς πάντα. Οἱ δημοτικιστὲς, μιῶντας καὶ γράφοντας τὴ γλῶσσα που μιλάει καὶ τραγουδεῖ καὶ χαιρετὰ καὶ κλαίει ὁ λαὸς, βρίσκονται κοντίτερα στὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς γραμματισμένους. Ἀνάμεσο στοὺς δημοτικιστὲς καὶ στὸ ἔθνος δὲ σηκώνεται κανένας μεσόταχος, που γὰ τοὺς χωρίζει ἐπικοινωνοῦν ἀπευθείας».

Κάποιος ἀπ' αὐτοὺς ἀπάγγειλε μὲ φωνὴ φορτωμένη ἀγάπη καὶ τρεμάμενη ἀπὸ συγκίνηση ποιήματα δημοτικά, τὸ Μαυριανό, που εἶναι σὰν ἐπιγράμμι καὶ σὰν ἀνάγλυφο ἀττικὸ, ἓνα ροδίτικο τραγούδι, ἐρωτικὸ τραγούδι μὲ πελεκητό, γοργὸ δωδεκασύλλαβο, καὶ ἄλλα. Ἄλλος διηγοῦνταν κωμικὲς ἱστορίες καὶ ἐπεισόδια γλωσσολογικά. Ἦταν πολὺ εὐθυμοὶ ὅλοι τους, ὅταν περίπαιζαν τοὺς καθαρευουσιάνους. Ἐνας ἀποκρίθηκε τοῦ Ἀλέξη, που τὸν ρωτοῦσε σὲ ποιὰ γλῶσσα εἶχε κάμει τὴν τελευταία του διάλεξη·

— Μίλησα στὴ γλῶσσα τῆς ὑπηρεσίας.

— Καὶ ἔτσι εἶναι ἡ καθαρῆουσα, γλῶσσα ὑπηρεσιακῆ, σά, γὰ ποῦμε, τὰ λατινικά τῆς ἀλλοτινῆς διπλωματίας.

— Κάποιος «ἐπιστήμων» τάχατε, δηλαδὴ καθαρῆουσιάνος, ἀληθινὸς ἢ ψεύτικος, ἀδιάφορο, γιατί πάντα στὴν ψευτιά θὰ ζῆ μπλεγμένος, ἀφοῦ ποτέ του δὲν κοτᾶ γὰ πῆ τὴν ἀλήθεια, δηλαδὴ ἐκεῖνο που πιστεύει, ἔλεγε κάποτε· «Δὲ μπορῶ, βρὲ ἀδερφέ, γὰ μιλήσω τὴ γλῶσσα τοῦ δούλου μου». Καὶ γὼ τοῦ ἀπάντησα· «Μὰ αὐτὰ που λές, φίλε μου, στὴ γλῶσσα τοῦ δούλου σου τὰ λές».

Γέλασαν ὅλοι, καὶ ὁ Ἀλέξης εἶπε·

— Λοιπὸν τὸ συμπέρασμα εἶναι πως ἡ γλῶσσα τοῦ δούλου δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς ὑπηρεσίας καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ὑπηρεσίας δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς ζωῆς καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ζωῆς εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ δούλου.

— Ναι, ἡ γλῶσσα τοῦ δούλου, τὸ πολὺ πολὺ μὲ ἄλλο ὕφος.

— Ὅλα τὰ ὕφη ὑπάρχουν σὲ κάθε ζωντανὴ γλῶσσα.

Σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα συνεννοοῦνταν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μὲ μισὲς λέξεις· Δὲν εἶχαν ἀνάγκη γὰ ἐξηγηθοῦν ἀναμεταξύ τους μὲ μακρολο-

γίες, γιατί ο δημοτικισμός είναι αίσθημα, δε στηρίζεται απαραίτητα σε γλωσσολογικές θεωρίες, γι' αυτό και πέφτουν έξω όσοι θέλουν να τον πολεμήσουν με επιχειρήματα τῆς λογικῆς τους. Ούτε είναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ κανεὶς γλωσσολόγος γιὰ νὰ εἶναι δημοτικιστής.

Ἡ συναναστροφή αὐτὴ ἔξι ἑφτά ἀνθρώπων, καθισμένων χώρια ἀπὸ τοὺς ἄλλους σ' ἓνα τραπεζάκι καφεγείου στὸ Σταυροδρόμι, ἦταν ἔτσι εὐθυμῆ, φυσικὴ καὶ συμπαθητικὴ, γιατί ὁ ἓνας ἔνοιωθε τὸν ἄλλο χωρὶς ἐξήγησες, κανένας δὲ μιλοῦσε μὲ δογματικὸ ὕφος, κανένας δὲν ἦταν ἀντίπαλος τοῦ ἄλλου, ὅλοι ἀκούγαν ὅλους μὲ ἀνοιχτόκαρδη προθυμία καὶ τὸ γέλιο ἔσκαζε ἀβίαστο στὰ χεῖλη τους. Ἀλλοιῶς θὰ ἦταν τὰ πράγματα, ἀν τύχαινε ναυρίσκεται μεταξὺ τους κανένας καθαρευουσιάνος. Ἡ γελαστὴ εἰρωνία τους θὰ γίνονταν σαρκασμὸς, ἢ διήγηση ἐπίθεση, ἢ φυσικότητα δογματισμὸς καὶ ἢ φωνὴ ξελαρύγισμα.

Ὁ Ἀλέξης παρατήρησε καὶ ἄλλη μιὰ φορὰ πως, ὄχι μόνο στὸ γλωσσικὸ ζήτημα συμφωνοῦσε μαζί τους, παρὰ καὶ σ' ἄλλα ζητήματα, σὲ τρόπους σκέψης, στὴν ἀντίληψη τῆς ἱστορίας καὶ τῆς μελλούμενης προκοπῆς τοῦ ἔθνους. Βέβαια θὰ εἶχαν καὶ διαφορές, που τοὺς ξεχώριζαν καὶ στὸ ἴδιο τὸ ζήτημα, που γενικὰ τὸ στοχάζονταν μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, στὸ γλωσσικὸ, μὰ ἐκείνη τὴν ὥρα τοὺς ἔνωσαν ὅλους οἱ ὁμοιότητες, που θεμέλιο εἶχαν τὸ αἶσθημα, καὶ σβήνονταν ὀλότελα οἱ παραλλαγές τῶν γνωμῶν. Τοῦ ἦρθε τοῦ Ἀλέξη νὰ πῆ τὴν αἴσθησή του αὐτὴ καὶ ἐκφράστηκε ἔτσι:

— Ὅσοι φυλάγουν τὴν καθαρεύουσα εἶναι οἱ ὑπερβολικὰ συντηρητικοὶ καὶ εὐχαριστημένοι, κοιτάζουν κατὰ πίσω, στὰ περασμένα, καὶ τὰ φευτολατρεύουν καὶ ἀποξεραίνονται. Ὅσοι διαλέγουν τὴ δημοτικὴ κοιτάζουν τὸ σήμερα καὶ τὸ ἐδῶ κι ὀμπρός, τὰ ἐρχόμενα τὰ χρόνια. Οἱ πρῶτοι χαίρονται νὰ μένουν δεμένοι μὲ τὸ τί ἐζήσαμε, ἀκουμποῦν τὴν ὑπαρξή τους μόνο στὰ μικροσυμφέροντά τους, στίς δουλίτσες τους καὶ στὰ προγονικὰ μεγαλεῖα, οἱ δεῦτεροι πιὸ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ὅλα τὰ περασμένα, εἴτε μεγαλεῖα εἴτε μικρότητες, ἐλευτερώνουν τὴ σκέψη τους καὶ προετοιμάζουν τὸ τί ἔχομε νὰ ζήσωμε σὰν ἔθνος καὶ σὰν ἄνθρωποι, τὰ ἔργα ποὺ θὰ γίνουν. Οἱ πρῶτοι προσμένουν, ἀσάλευτοι, μὲ πεποίθηση μοιρολατρικὴ, κάτι καλὸ γιὰ τὰ μελλόμενα τὰ χρόνια, χωρὶς νὰ φαντάζονται ὅμως πως εἶναι ἀνάγκη νὰ τιγάξουν τὴν τεμπελιά τους καθόλου· οἱ δεῦτεροι θ έ λ ο υ ν τὰ

καλὸ αὐτὸ καὶ κοπιᾶζουσι καὶ κουνιούονται γὰρ νὰ τὸ δημιουργήσουσι.
Οἱ πρῶτοι εἶναι στειρεμένοι, στραγγισμένοι, στειμμένοι, ξεζουμισμένοι,
οἱ δεῦτεροι πλούσιοι καὶ ζουμεροί, εἶναι ἕτοιμοι κάτι νὰ δέχτοῦσι
καὶ κάτι νὰ γεννήσουσι. Ἡ γλωσσικὴ ἀλλαγὴ σημαίνει ψυχολογικὴ
ἀλλαγὴ, καὶ γι' αὐτὸ περισσότερο μ' ἐνδιαφέρει. Οἱ δημοτικιστὲς μετὰ
τὸ νὰ γίνηκαν ἄξιοι νὰ διαλύσουσι μὴ παράδοση, ποὺ κατάντησε πρό-
ληψη καὶ βραχνάς, εἶναι ἕτοιμοι καὶ κάθε ἄλλη πρόληψη νὰ τὴν ἐ-
ξετάσουσι ἀπὸ κοντὰ καὶ νὰ τὴν πετάξουσι ἀπὸ πάνω τους. Δὲν εἶναι
ὅμως οὔτε καλὸ οὔτε ἔξυπνο νὰ δέχωνται ἀνεξέταστα ὅποια καὶ νὰ
ᾔναι ξενοφερμένη ἰδέα, γιὰτὶ βέβαια καὶ ἡ παράδοση καὶ ἡ θύμηση
τῶν περασμένων, δηλαδὴ ἡ ἱστορία ἢ ὑποσύνειδη, εἶναι χρήσιμες γιὰ
ἓνα ἔθνος, ἀφοῦ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς παράγοντες, ποὺ συνεδέουσι τὰ
ἄτομα καὶ συντηροῦσι τὸ ἔθνικὸ ἐγώ. Καὶ οἱ συντηρητικοί, ὅπως καὶ
οἱ προσθευτικοί, χρειάζονται γιὰ τὰ ἔθνη. Μὰ ἤθελα τὴν παράδοση
ὄχι πρόληψη καὶ τὴν ἱστορικὴ ἀντίληψη τέτοια, ποὺ νὰ μὴν παραλυτῇ
τὴν ἐνέργεια καὶ νὰ μὴν ἀλυσοδένη τὴ ζωντανάδα. Ἐγὼ ὀνομάζω ἱ-
στορικὸ πνεῦμα ὄχι ἐκεῖνο, ποὺ κοιτάζει ἀποκλειστικὰ κατὰ πίσω,
ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ποὺ βλέπει τὴν αἰωνιότητα τῶν πραγμάτων καὶ κατὰ
πίσω καὶ κατὰ μπρὸς καὶ γιὰ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς καὶ γιὰ ὅλα τὰ ἄ-
τομα. Τέτοιο ἱστορικὸ πνεῦμα φαντάζομαι πως θὰ ἔχουσι οἱ δημοτικι-
στάδες, ποὺ εἶναι ὄχι γεροντοκόριτσα, κεράττες, μοιρολογίστρες καὶ
νεκροθάφτες, οὔτε ξετσιπωτοὶ ἐπαναστάτες, παρὰ δημιουργοὶ καὶ ρυ-
θμιστὲς καὶ νομοθέτες.

Κάποιος εὐχαριστημένος ἀπὸ ἀνάμεισά τους φώναξε μ' ἐνθου-
σιασμό·

— Εἴμαστε οἱ καλλίτεροι τοῦ ἔθνους!

Αὐτὴ ἡ νότα τῆς ἀπόλυτης εὐχαρίστησης δὲν τοῦ ἄρεσε τοῦ Ἄ-
λέξη, μὰ στοχάστηκε πως, ἀφοῦ ἦταν δημοτικιστῆς αὐτὸς ποὺ τὴν
ἔβγαλε, ἔπρεπε, νὰ τοῦ συγχωρήσῃ κανεὶς τὴν νῦνταρέσκιά του, ποὺ
τοῦ στερέωνε τὴν πεποίθησιν καὶ τοῦ αὔξανε τὴ δύναμιν νὰ δουλέψῃ
γιὰ τὸ δημοτικισμό. Καὶ εἶπε·

— Πιστεύω πως οἱ ἄνθρωποι, ποὺ θὰ πρωτοστατήσουσι σ' ὄλες
τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἔθνικῆς ζωῆς σὲ τούτη τὴ γενεά, θὰ εἶναι ὅλοι
τους ἢ δημοτικιστὲς δηλωμένοι ἢ ἕτοιμοι γιὰ νὰ δεχτοῦσι τὸ δημοτι-
κισμό. Μὰ χρειάζεται ὁ δημοτικισμὸς ἀπὸ ἀπλὸ αἶσθημα ἢ φωτισμένη
ἀντίληψιν, ποὺ εἶναι, νὰ κατακτήσῃ καὶ παράγοντας γιὰ τὸ δυνάμιμα

τῶν χαρακτήρων. Ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶναι μόνο αἰσθημα καὶ σκέψη μερικῶν ἀνοιχτομάτηδων, εἶναι καὶ ἠθικὴ δύναμη, ἀφοῦ μᾶς σπρώχνει κατὰ κάποιον ἀγῶνα. Δὲ φτάνει γὰρ μπῆ στὸ μυαλό μας, πρέπει γὰρ χωθῆ καὶ στὸ χαρακτήρα μας.

Καὶ φαντάστηκε ἀμέσως ὅλη τὴν ἐνέργεια, που εἶχε γὰρ ξοδευτῆ γιὰ γὰρ νικῆση ὁ δημοτικισμὸς. Μὰ τέτοιος πλάστηκε, που, ὅταν ἐπρόβλεπε πως ἦσαν κάτι γὰρ γίνη, ἔπρεπε γὰρ τὸ κάμη αὐτός. Νὰ ἐργασία! Γιατὶ αὐτός, ὁ ἐξαισία κουρασμένος, ὁ πεθαμένος ἀνάμεσα στοὺς ζωντανούς, χρειάζονταν ζωὴ. "Ὅπου δὲν εὔρισκε γύρω του ἀρκετὴ γιὰ γὰρ τὸν συνεπάρη καὶ γὰρ τὸν τυλίξη ὀλοῦθε, στενοχωριοῦνταν ὡς που ναυρῆ τρόπο γὰρ αἰσθάνεται ζωντανός καὶ εὔτειαγε ξεπίτηδες ταραχές γιὰ γὰρ γεμίξη με ζωὴ τις ἄδειες ὥρες τῶν ἡμερῶν του. "Ἔτσι ἄλλοτε, στὴ μοναξιά του, μέσα στὰ χωριά που ἔζησε καὶ μέσα στις πολιτείες, εἶχε ἓνα βιολί καὶ μετὸ δοξάρι του ἔβγαζε ἠχοὺς ἀρμονικοὺς καὶ ἄγριους γιὰ γὰρ συνταράξη τὰ κατακάθια τῆς ψυχῆς του.

Πολιτικὴ φαναριωτικὴ

ΕΠΙΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ὁ ἄλλος κύκλος ἀνθρώπων, ὅπου βρέθηκε κείνη τὴν ἡμέρα ὁ Ἀλέξης, ἦταν οἱ δεσποτάδες καὶ πολιτευόμενοι τῆς Πόλης.

Στὸ δαποράκι, που τὸν πήγαινε στὸ Φανάρι, καθισμένες σὲ μιὰ κώχη μιλοῦσαν δυνατὰ δυὸ γριουὲς Κωνσταντινουπολίτισσες γιὰ κάποιες παντρεῖες τῆς γειτονιάς καὶ ἔλεγε ἡ μιὰ τῆς ἄλλης· «Μὴν τὸ πῆς κανενός». Καὶ μιὰ στιγμὴ ρώτησε ἡ ἄλλη· «Ἀπὸ ποῦ εἶναι αὐτή; ἀπὸ τὸ Φανάρι;» καὶ ἡ πρώτη ἀποκρίθηκε· «Ὁχι, ἀπὸ τὸν Μπαλατά».

Τοῦ ἔρεσε κάτι σ' αὐτὴ τὴν ὁμιλία. Γριές γυναῖκες, ντόπιες, που γεννήθηκαν, μεγάλωσαν καὶ γέρασαν στὴν Πόλη, τίς ἄκουγε κ' ἔλεγαν γνώριμα ὀνόματα «Φανάρι» καὶ «Μπαλατάς» καὶ «Κοντοσκάλι» καὶ «Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα», δίχως νὰ ξέρουν τί σημαίνουν γι' αὐτὸν τὰ ὀνόματα τούτα, που αὐτός, ὅταν εἶδε προφέρνῃ καὶ ὅταν περιδιαβάξῃ σὲ κείνα τὰ μέρη, νοιώθει χίλιες μύριες φωνές, που μιλοῦν καὶ ἀντιλαλοῦν καὶ τραγουδοῦν μέσα του. Οἱ γριουὲς δὲν ξέρουν τίποτε ἀπ' αὐτά, κάθονται στὸν τόπο τους καὶ μιλοῦν γιὰ τοὺς μαχαλάδες καὶ τίς γειτονιές, ὅπως ὅλοι οἱ ντόπιοι σ' ὅλους τοὺς τόπους. Ἐκεῖνες βρίσκονται χωμένες μέσα στὴ ζωὴ τῶν μαχαλάδων, συνεχίζουν χωρὶς διακοπὴ καὶ ἀσύνειδα τὴ ζωὴ τῶν ἰδίων τῶν μαχαλάδων αἰῶνες τώρα, δὲ γνωρίζουν ἄλλους τόπους οὔτε καν ἄλλους μαχαλάδες, ἐνῶ αὐτός τὴ βλέπει ὅλη τὴ ζωὴ αὐτὴ ἀπ' ὄξω καὶ συνειδητά. Καὶ θυμῆθηκε πὼς κάποτε, μικρότερος, γυρίζοντας ἀπὸ τὴ Βενετία, μὲ παράπονο ἔλεγε· «Γιατὶ νὰ μὴν εἶμαι καὶ στὴν Ἀθήνα. Ξένος, ἔτσι που νὰ συγκινοῦμαι σὲ κάθε μου βῆμα, ὅπως ἐκεῖ;» Ἐκεῖνο, που

δέν ἦταν ὁ Ἀλέξης στὴν Ἀθήνα, εἶναι στὴν Πόλη ταραζεται κάθε τόσο λυπητερά καὶ χαρούμενα, κάθε πρᾶμα τὸ ἀντικρύζει σὰ νὰ τὸ ἔβλεπε πρώτη φορά, ἴδιος ξένος, καὶ ἀναβλύζει ἀπὸ τὰ σωθικά του ἡ βυζαντινὴ του ζωὴ. Γίνεται διπλός, ὁ ἕνας ἑαυτός του ξεχωρίζεται καὶ θγαίνει ἀπὸ τὰ τριγυρινὰ του πράματα καὶ τὰ ἀγγαντεύει, ὁ ἄλλος μένει μέσα στὰ πράματα καὶ ζῆ καὶ τότε βλέπει αὐτός τὸν ἑαυτό του ἱστορικά μέσα σ' ἕναν κόσμο ἀλλοτινὸ, που εἶδε καὶ ἀπόειδε πράματα καὶ ἄλλα πράματα, δόξες καὶ πολέμους καὶ ἀφανισμούς, χαρὲς καὶ ἀναστεναγμούς. Ὅσο πατεῖ στὸ Φανάρι, τόσο καὶ χαίρεται, θαρρεῖ πως γίνεται Φαναριώτης, ὅπως στὰ κάστρα καὶ στὰ ἐρείπια τοῦ παλατιοῦ τῶν Βλαχερνῶν εἶχε γίνει πρίγκιπας Κομνηνὸς ἢ Παλαιολόγος, ὅπως στὴ Χάλκη εἶχε γίνει δεσπότης στὴ θεολογικὴ σχολή, μέγας διερμηνέας στὸν τάφο τοῦ Παναγιώτη τοῦ Νικούση καὶ συνωμότης στὴν καλύβα, που μαζώχτηκαν οἱ πρῶτοι ἑταῖροι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας. Στὴν ἐμπορικὴ σχολή, ἐκεῖ στὴ Χάλκη, δέν γίνηκε ἔμπορος ὀμῶς, παρὰ μοναχός, γιατί ἦταν μοναστήρι τὸν καιρὸ που μετὰ Παλαιολογίνα ἔχτισε τὴν ἐκκλησίαν· ἔγινε καὶ Ὑψηλάντης, ἐπειδὴ κάποιος Ὑψηλάντης τὴν ξανάχτισε. Καὶ ὕστερα, σὰ βγῆκε ἀπὸ τὴν πολυπροσωπία, ἐκείνη, μέσα στὸ λιοπύρι τοῦ Θεριστιῆ, που μύριζε πεῦκα, ρετσίνα, σκῖνα καὶ ξερὰ χερτάρια, εἶδε πάλι τὸν ἑαυτό του ἐκεῖ, που κατέβαινε τὸ λόφο τῆς Χάλκης κατὰ τὴ θάλασσα, τὸν εἶδε γέρον Ἑλληνα μὲ πλούτη μέσα του ἀπὸ λαχτάρεις καὶ δυνάμεις ἔτοιμες νὰ δοθοῦν στὸ ἔθνος του.

Σ' αὐτὸ χρησιμεύει ἡ ἱστορία. Ἄν ἡ ἀντίληψη τοῦ κόσμου ἡ ἱστορικὴ τοῦ ἔφερνε μόνο κούραση καὶ πόθο γιὰ ὕπνο παντοτινὸ ἢ γιὰ ζωὴ μοναχικὴ, θὰ τοῦ ἦταν περιττὴ καὶ θὰ τὴ βαριοῦνταν σύντομα. Μὰ ἡ ἱστορία γι' αὐτὸν ἦτανε βουκέντρο καί, ἀπὸ τοῦ ξάγαιγε οὐμῆσεις, στοχασμούς καὶ λαχτάρεις, τελειωτικὰ τὸν ἔσπρωχνε κατὰ τὰ ἔργα.

Μὲ τέτοια διάθεση καθὼς στὴ Χάλκη, ἔτσι πήγαινε τώρα καὶ στὸ Φανάρι. Ἀνέβηκε στὴ μεγάλη αἴθουσα, που κάθονταν στὸ θρόνο του ὁ πατριάρχης, τοῦ φίλησε τὸ χέρι καὶ κάθισε. Τοῦ εἶπε τὸ σκοπὸ τοῦ ἐρχομοῦ του. Ἐκεῖνος ἄκουγε καὶ δέν ἔλεγε τίποτα στὴν ἀρχή, μόνο πού τὸν κοίταζε μὲ μάτια δυνατὰ, στεγνὰ καὶ ἤρεμα, που, σὰν ἦταν νεώτερος, θὰ σπιθοβολοῦσαν. Ὅταν ὁ Ἀλέξης σταμάτησε, μὲ ἡσυχία, βαρεῖα φωνὴ ὁ πατριάρχης ἀρχισε νὰ μιλῆ δείχνοντας, αὐτός, ὁ πολιτικός, τὴν περιφρόνησή του γιὰ κείνους τοὺς μικροπολιτι-

κούς τούς Έλλαδίτες. Κατηγορούσε τήν πολιτική του μικροῦ κράτους με τέτοια φόρα, ἤρεμη πάντα και μεγαλόπρεπη, ὅπως ἔστεκε σ' ἕναν πατριάρχη, που ἔφτασε με τόν ἴδιο τόνο φωνῆς σέ ὑπερβολές και αντίφασες. Ὁ Ἀλέξης προσπάθησε νά ξεχωρίση τά πράγματα, νά κάμη διάκρισες, νά ἀναλύση τήν πολιτική κατάσταση του κράτους, μά δέν μπόρεσε νά τόν κάμη νά προσέξη στά λόγια του. Ἄλλη και ἀγύριστη ἦταν ἡ ἀντίληψή του, αὐτοῦ, που ἔζησε τή ζωή του ἔλη ἔχοντας τήν ιδέα τῆς μεγάλης ὀρθοδοξίας κριτήριο σέ κάθε του σκέψη, και οὔτε ἤθελε νά τήν ἀλλάξη τήν ἀντίληψή του οὔτε και μποροῦσε. Ὅσο για τίς ιδέες του Ἀλέξη δέν ἦταν στή δύναμή του νά τις δεχτῆ, γιατί δέν ἤξερε ἀπό κοινωνιολογία. Εἶχε κληρονομήσει τή θέση του και κάθονταν, σάν προαιώνια, στό θρόνο τῶν πατριαρχάδων στήν Κωνσταντινούπολη. Στά χέρια του εἶχε ἕναν παμπάλαιο κατακαθισμένον ὀργανισμό, τήν ἐκκλησία, και στά δάχτυλα ἔπαιζε ὅλες του τίς λεπτομέρειες. Και θυμήθηκε ὁ Ἀλέξης ἄξαφνα τὸ μαρμαρένιο Μωυσῆ του Μιχαήλ Ἀγγέλου, που κάθεται ἀσάλευτος αἰῶνες στό θρόνο του τόν πέτρινο στή Ρώμη. Τὸ στόμα του θεληματικό και πεισιματάρικο ἔμοιαζε, ἡ ματιά του ἔμοιαζε, τὸ βαρὺ κορμί του ἴδιο και τὸ δυνατό του μπράτσο με τίς φλέβες ἀνακουφωτές, ἂν τὸ ξεγύμνωγε, θά ἦταν ἀπαράλλαχτο, σάν ἔτοιμο για νά συντρίψη βασιλιάδες. Και τότε ἀπομεινε ἀμίλητος ὁ Ἀλέξης, που ἔνοιωσε τή δική του τήν ἀδυναμία. Ποιὸν ὀργανισμό ἀνθρώπινο εἶχε στά χέρια του αὐτὸς για νά ὀρίξη ἀνθρώπους; Μπροστά του δέν εἶχε ἄνθρωπο, ἀλλὰ δύναμη, που θά ὑποχωροῦσε ὄχι σέ συζήτηση, παρὰ σέ ἄλλη δύναμη. Ποιὰ νά ἦταν ἄραγε ἡ ἀδυναμία του πατριάρχη; Ἐνθουσιασμό δέν ἔπερίμενε ὁ Ἀλέξης βέβαια, φιλοχρηματία μήτε, ἀδυναμίες σ' ἀνθρώπους ἴσως, μά μόνο σέ κείνους που τόν θαυμάζουν και τυφλά τόν ὑπηρετοῦν. Οἱ ἄντρες και οἱ γυναῖκες δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸ Θεὸ για νά του φιλοῦν τὸ χέρι και νά τόν προσκυνοῦν. Οἱ μετάνοιες τῶν ἀνθρώπων τροφή του ἢ καθημερινή. Και ἀλήθεια τόν λατρεύει ὁ λαὸς του. Ἐκεῖνοι που δέν τὸν προσκυνοῦν εἶναι οἱ ἐχθροί του, μά τούς περιφρονεῖ τόσο, που δέν τούς ἐκδικεῖται, μόνο που τούς κρατεῖ μακριὰ ἀπὸ τήν ἐξουσία. Τὰ χρήματα κόπηκαν ἀπὸ τούς ἀνθρώπους για νά κάμη ἔργα αὐτὸς, που νά δοξάζουν τὸ ὄνομά του. Ἀκούραστος, ἀκόμητος, ἀτράνταχτος, γεμάτος υἰεία, χωρὶς ἀμφιβολίες κάθεται στό θρόνο του και ὀρίζει ἀνθρώπους· γι' αὐτὸ γεννήθηκε. Εἶναι βέβαια ἕνας ἀπὸ τούς πρώτους

Ἑλληγες τοῦ καιροῦ του. Ἀδυναμία του, στοχάστηκε ὁ Ἀλέξης, θὰ εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἐγωϊσμοῦ που λέγεται ἀρχομανία καὶ δοξομανία. Ἀπ' αὐτοῦ πρέπει γὰρ τὸν πιάση κανεῖς. Ὅποιος ἀποχτήση τὴ δύναμη γὰρ τὸν ρίξη ἀπὸ πατριάρχῃ, αὐτὸς θὰ τὸν ἐξουσιάζῃ. Παιδεύτηκε μιά στιγμή ὁ Ἀλέξης γὰρ καταλάβῃ ἂν αὐτός, ὁ ἀπὸ τοὺς πρώτους Ἑλληγες, στοχάζεται κατὰ τὸ σύγχρονο ἑλληνικὸ τρόπο, τὸν ἐθνικιστικό, μὰ ἐνοιῶσε ἀμέσως πῶς ὁ ἐξαιρετικὸς αὐτός, ἀκατέργαστος ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ γὰρ συνταυτίζει τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸν Ἑλληνισμό, παρὰ τόσο μονάχα, ὅσο χρειάζεται γὰρ γὰρ βασταχτῆ πατριάρχῃς. Μόνον ἔτσι θὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Καὶ ἔπειτα τί πιά γὰρ κάμη, ἅμα δὲν εἶναι πατριάρχῃς; Μήπως εἶναι φιλόσοφος; Μήπως ἡ μελέτη εἶναι δουλειὰ δική του; Μήπως μπορεῖ γὰρ ζήσει μοναχός; Μήπως εἶναι χαρὰ του ἡ σκέψη ἡ ἄδολη; Ὑστερα ἀπὸ τὴν πρώτη του πατριαρχεῖα ἔζησε βέβαια μαζί μὲ τοὺς καλογέρους στὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ πέρασαν χρόνια ὡς που γὰρ ξαναγίνῃ πατριάρχῃς. Μὰ ὅλα τὰ χρόνια αὐτὰ δὲ ζοῦσε σὰ μοναχός, μόνον ζοῦσε μὲ τὸν πόθο καὶ καταγίνονταν γὰρ ἀρπάξῃ καὶ πάλι τὴν πατριαρχεῖα. Ὁ δυνατὸς αὐτὸς ἄνθρωπος εἶναι μόνον ἐξουσιαστής. Τί θὰ κάμη ἂν τύχη καὶ τοῦ λείψουν ἄνθρωποι γὰρ γὰρ ὄριση καὶ ἂν χάση τελειωτικὰ τὴν ἐλπίδα γὰρ ξανακαθίσῃ στὸν ὑψηλὸ του θρόνον; Θὰ μαραθῇ!

Τέτοιον τὸν κατάλαβε τὸν πατριάρχῃ ὁ Ἀλέξης καὶ καταχάρηκε, γιατί στήν τόση στεροσύνη ἀνθρώπων ἤϊρε στὸν Ἑλληνισμό κ' ἔνα δυνατὸν ἄνθρωπο. Ἀθελά του τὸν ἐσύγκρινε μὲ τοὺς πολιτικούς τῆς Ἑλλάδας καὶ μὲ τὸν ἀντιπρόσωπό της στήν Πόλη, που «ἐνεργεῖ ἔγγραφα», «ἀποφεύγει τὰ ζητήματα», δὲν παίρνει ἐπάνω του «εὐθύνες» καὶ τρέμει τοὺς Τούρκους. Ἀπὸ τὴ σύγκριση αὐτὴ βγήκε ζημιωμένος ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδας — που ἀληθινὰ ἀντιπροσωπεύει τὸ μικρὸ κράτος καὶ τοὺς μικροπολιτικούς του — που μόνον πολιτικὴ του εἶναι γὰρ τὰ ἔχη καλὰ μὲ τοὺς Τούρκους κάνοντας ταχτικὰ ὑποχώρηση ἀταχτῆ σ' ὅλα τὰ ζητήματα καὶ παρασταίνοντας τὴν ὑποχώρηση αὐτὴ σὰν ἐπιτυχία διπλωματικὴ. Πόσο πὶδ εὐγενικοὶ εἶναι οἱ κληρονόμοι τῶν βυζαντινῶν βασιλιάδων.

Κοντὰ στὸν πατριάρχῃ αἰσθάνθηκε καὶ κάτι ἄλλο· κάποια ντροπὴ τὸν συνεπῆρε γὰρ τοὺς βυζαντινοὺς του ρομαντισμοῦς, που βέβαια ὁ πατριάρχῃς δὲ θὰ μπορούσε γὰρ τοὺς χωρέσῃ ὁ νοῦς του, γιατί πὶδ πολὺ

ἀσύνειδα παρά συνειδητά ἦταν συνέχεια τῶν Βυζαντινῶν ὁ πατριάρχης.

Κατέβηκε ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖο, κοίταξε τὸ φροντισμένον περιβόλακι καὶ ἓνα μεγάλο πλατάνι, ποὺ ξεπερνᾷ τὴ στέγη τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἶδε τὴν πόρτα τὴν κλεισμένην, ποὺ κρέμασαν τὸν πατριάρχη Γρηγόριο οἱ Τούρκοι στὰ 1821. Κι ἀμέσως πῆρε τὰ στενά, ποὺ ἀνεβαίνουν κατὰ τὸ ὄψωμα τοῦ Φαναριοῦ, καὶ μπῆκε σ' ἐνὸς δεσπότη συνοδικοῦ ποὺ ἀντιπολιτεύεται τὸν πατριάρχη. Ἐκεῖ ἦταν μαζεμένοι κληρικοί καὶ λαϊκοί. «Ὅριστε πάνω, ὀρίστε πάνω» τοῦ φώναζαν ἀπὸ παντοῦ μὲ τέτοιο τρόπο, ποὺ ἐνοιῶσε μονοστιγμῆς τὴ δημοκρατικότητα τῶν ἀνθρώπων. Αὐτοὶ οἱ ἄγιοι μὲ τὴ βοήθεια τῶν κοσμικῶν φάρευσαν, ὄχι ψυχές γιὰ τὸν παράδεισο, παρά συντρέφους γιὰ τὸ κόμμα τους, γιὰ νὰ πληθύνουν καὶ νὰ ρίξουν τὸν πατριάρχη, καὶ δὲν τοὺς ἔμελε ποιοὺς ἔπαιρναν στὴ στρούγκα τους· ὅποιον εὔρισκαν καλὸς ἦταν, καὶ πάντα ἀρκετοὶ εἶναι οἱ δυσαρεστημένοι μὲ κείνους ποὺ κυβερνοῦν. Οἱ κληρικοὶ ὅσοι θρῖσκονταν ἐκεῖ δὲν ἦταν ὅλοι «Ἄγιοι», ποὺ πάει νὰ πῆ δεσποτάδες· εἶδε ὁ Ἀλέξης συναδερφωμένους δημοκρατικότητα μητροπολίτες, ἐπισκόπους, ἀρχιεπισκόπους καὶ διάκους. Τί σημαίνει γι' αὐτοὺς ἡ ἱεραρχία, φτάνει νὰ φαγωθῆ ὁ πατριάρχης. Πρέπει νὰ χτυπηθῆ κατακέφαλα ὁ ἐχθρὸς τους. Καὶ ἐνῶ συνήθως, μπρὸς τουλάχιστο σὲ λαϊκοὺς, ὁ παππᾶς «κόρακας κοράκου μάτι δὲ βγάζει», οἱ συναγμένοι στὸ σπῆτι ἐκεῖνο κληρικοὶ πάσκιζαν πῶς καὶ πῶς νὰ βγάλουν τὰ μάτια τοῦ πατριάρχη καὶ τῶν φίλων του συνοδικῶν. Ὅσο γιὰ τοὺς λαϊκοὺς τοῦ συμβούλιου τοὺς ἔβριζαν πατόκορφα. Μιλοῦσαν πρὸ πάντων οἱ δεσποτάδες χτυπῶντας πρόστυχα τὸν πατριάρχη καὶ ἓνα μυστικοσύμβουλό του δεσπότη, Χιώτη τετραπέρατο, ποὺ τὸν ὀνόμαζαν «τὸ στοιχεῖο τοῦ πατριαρχείου», γιὰτὶ σὲ ὅποιο διάδρομό του κι ἂν διάβαινες τὸν εὔρισκες, περνῶντας σὰν ἴσκιό μὲ ὑποκριτικὰ σταυρωμένα ἢ κρεμάμενα χέρια καὶ μὲ πονηρὰ μάτια πίσω ἀπὸ τὰ ματογυάλια, βλέποντάς σε καλὰ γιὰ νὰ καταλάβῃ τί γυρεύεις ἐκεῖ. Ἀμα σταματοῦσαν γιὰ λίγο τίς ἄγιες ὀμιλίες τους οἱ «Ἄγιοι», πρόσθεταν λόγια καὶ οἱ λαϊκοί, χαμογελοῦσαν οἱ κατώτεροι ρασοφόροι καὶ ὅλοι μαζί ἔκαναν ἔχλο καὶ ὀχλοβοή. Οἱ πολλοὶ καὶ τιποτένιοι ἔπεσαν μὲ τὰ μοῦτρα νὰ φᾶν τὸν ἓνα καὶ δυνατό. Ἐνας τους, κοκκινοτρίχης, χοντρός, ποὺ ἂν δὲν τύχαινε νὰ βγῆ δεσπότης θὰ ἦταν σίγουρα μπακάλης, μὲ δεσποτικὸ θάρρος ξεμονάχιασε σὲ μιὰ γωνιά τὸν Ἀλέξη καὶ

μιλώντας του στ' άφτί, όχι με πολύ σιγανή φωνή, του έδωσε να καταλάβη πως ό «Παναγιώτατος» δέν είναι μόνο μεγαλομανής και κοϋφος και αυταρχικός, παρά, οϋτε λίγο οϋτε πολύ, είναι και «προδότης». Θαρροϋσε πως μ' αυτή την όνομασία τον είχε πιά τελειώσει. 'Ο 'Αλέξης όμως άκουγε και δέ μιλούσε, τούς χαιρέτησε και έφυγε.

Γυρίζοντας από τό Φανάρι συναντήθηκε στο βαποράκι μ' έναν από τούς συμβούλους του μιχτού συμβούλου, που ήταν νέος. Του είπε·

— Είδα τούς δικούς σας.

— Και πώς σου φάνηκαν;

— Σάν τούς δικούς μας κάτω. 'Ο πατριάρχης είναι ό μόνος άνθρωπος στη σφηκοφωλιά.

— Βλέπεις με ποιούς έχομε να κάνωμε, και τώρα δέν άπορείς πώς δέν πηγαίνομε καλά.

— Σ' ένα μονάχα είναι καλλίτεροι από τούς δικούς μας κάτω, είναι λεπτοί διπλωμάτες με τούς Τούρκους. Κάνουν διπλωματία αιώνες τώρα και έγινε ύποσύνειδη μέσα τους. Ξέρουν τούς Τούρκους, ενώ έμεις τούς έξεχάσαμε πώς είναι. Οί Τούρκοι τούς έπλασαν διπλωμάτες, αυτοί τούς άκόνισαν την κατεργαριά και την κουτοπονηριά τους.

— Έχουν και τά καλά τους βέβαια. Έπειτα αυτοί είναι και μ' αυτούς θα κάμωμε.

— Θα μ' άρεζε να ριχνόμουν έλεύτερα στη βυζαντινή ζωή τους και να μήν την κοιτάζω πιά απ' έξω. Θα ήθελα να μπορούσα να χωνόμουν αυτοϋ μέσα, όπως θα είναι χωμένοι αυτοί οι ίδιοι, και να μή με νοιάζει για τίποτα, οϋτε αν πρόκειται με τά καμώματά μου να θουλιάξει ή μεγάλη εκκλησία και να χαντακωθεί τό γένος, να σθήσει. Βέβαια ευκολώτερο είναι να παίρνεις αποπίσω τά χνάρια των περασμένων ανθρώπων και να τ' ακολουθήεις τυφλά, πιστά, μπαίνοντας άθελα στον πολύ παλιό μηχανισμό της εκκλησίας και σερνάμενος σαν τό σκουλήκι μέσα στις πολιτικές μέθοδες των ανθρώπων της. Είναι τόσο ήσυχοι και ευχαριστημένοι από τον έαυτό τους αυτοί οι άνθρωποι. Ζηλεύω την ευχαρίστησή τους και την ήσυχία τους. Δέ φαντάζονται πως μπορεί να ύπάρχη και άλλη κατάσταση μυαλου από τή δική τους. Θαυμάζω και την τέλεια άδιαφορία τους για τό έθνος, που τ' όνομά του τό έχουν άδιάκοπα στα χείλη, επειδή ίσια ίσια δέν τό σκα-

λογίζονται, και για τὸ καλὸ του τάχα κάνουν ὅ,τι κάνουν, ἀπὴ ντροπὴ βέβαια γιὰ τὸ λαό, ποὺ ἀρχίζει νὰ στοχάζεται ἐθνικά.

— Βέβαια δὲν κοπιάζουν, εἶναι τὸ φυσικό τους νὰ τρώγονται, νὰ σκυλοβρίζονται, νὰ ὑπεκρίνιωνται καὶ νὰ ραδιουργοῦν, μ' αὐτὰ περνοῦν τὴ ζωὴ τους, γιατί μ' αὐτὰ καταφέρνουν νὰ πάρουν παχύτερη ἐπαρχία, που νὰ τοὺς δῶνι περισσότερους παράδες. Καὶ δὲν παρακολουθοῦν τὴν κίνηση που γίνεται πέρα ἀπὸ τὸν κύκλο τους τὸν κλειστό, ζοῦν ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ. Σ' αὐτὸ συντελεῖ καὶ ἡ ἀγαμία τους, που τοὺς στερεῖ τὴν οἰκογένεια, που εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς κοινωνίας, ὅπως τώρα βρίσκειται.

— Μὰ πῶς δὲν ἔχουν οἰκογένεια, που βρίσκονται πάντα κοντὰ τους, ἀνεψιοὶ καὶ ἀνεψιές καὶ ἀδερφοὶ καὶ μαγιάδες καὶ μπαρμπάδες. Ἐμένα μοῦ φαίνεται πως εἶναι πολὺ καλοὶ οἰκογενειάρχες, που φροντίζουν γιὰ τὴ συντήρηση τῆς οἰκογένειας τους. Γι' αὐτὸ γυρεύουν πάντα καὶ τίς παχύτερες ἐπαρχίες. Ἄλλοῦ βρίσκω τὸ λάθος τους. Εἶναι παλιὰ καὶ συντηρητικὴ πολὺ ἡ ζωὴ τῶν βυζαντινῶν αὐτῶν ἀνθρώπων, κολλημένη στὴν παράδοση καὶ δίχως λαχτάρα γιὰ τίποτε καινούργιο, δυνατώτερο, ζωηρότερο, πιὸ γρήγορο. Γιατί νὰ γυρέψουν αὐτοὶ τίποτε καλλίτερο γιὰ τοὺς ἄλλους, ἀφοῦ αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄρχοντες καὶ ἔχουν ὅλα τὰ καλὰ τους καὶ καλοζοῦν ὀρίζοντας τοὺς ἀνθρώπους; Οἱ ἄλλοι ἄς γυρέψουν τὸ καλλίτερο, ὁ λαός. Καὶ οὔτε συνείδηση ἔχουν σὲ τί κατάσταση βρίσκονται οἱ ἴδιοι, καὶ οὔτε προαισθάνονται τί θὰ ζητήσῃ ὁ λαός τους. Κρίμα νὰ μὴν μπορούμε νὰ τοὺς ἀκολουθήσωμε καὶ μεῖς.

— Γιὰ νὰ διορθωθοῦν πρέπει βέβαια νὰ φτάσουν πρῶτα στὴ συνείδηση τῆς κακομοιριάς τους. Ἄν εἶχαν συνείδηση θὰ διορθώνονταν μοναχοὶ τους.

— Μὰ ποῦ τὴ βλέπεις τὴν κακομοιριά τους; Αὐτοὶ ζοῦν πολὺ καλά· τί ἄλλο θέλουν; Ἄς ἐξακολουθήσουν οἱ παπάδες τὸ δρόμο τους, ὅπως εἶναι.

— Χωρὶς νὰ διορθωθοῦν;

— Μὰ εἶναι ἀνάγκη ὅλα νὰ διορθώνονται στὸν κόσμο; Καὶ μένα μ' ἄρεζε κάποτε ναυρίσκω στὸ κάθε πρᾶμα τί εἶναι νὰ διορθωθῇ, κατὰ τὴν ἀντίληψή μου, καὶ νὰ πασκίζω κατὰ τὴ δύναμή μου νὰ τὸ διορθώσω. Μὰ εἶναι πράγματα που δὲ διορθώνονται ἢ καὶ, ἂν μπο-

ροῦν γ' ἀλλάξουν λιγάκι, δὲν εἶναι δουλειά μας νὰ τὰ διορθώσωμε ἐ-
μεῖς. Ἐμεῖς ἄς καταγινόμαστε ναυτειάσωμε ἄλλα, καινούργια.

— Ἄ, ὄχι ἔτσι. Πῶς; θ' ἀφήσωμε τὸ ἔθνος νὰ χαθῆ ἀπὸ τὴν
κακοριζικιά τῶν ἀρχόντων του;

— Δὲν εἶναι οἱ μόνοι ἀρχοντες τοῦ ἔθνους οἱ δεσποτάδες, εὐτυ-
χῶς, καὶ οὔτε τὸ ἔθνος θὰ χαθῆ, ἀν λείψουν.

— Πῶς τὸ λές αὐτό; Ἡ θρησκεία δὲν ἔσωσε τὸ ἔθνος ἴσαμε
τώρα;

— Ὅχι. Ἴσως ἡ ἐκκλησία νά...

— Ἄ ναι, ἡ ἐκκλησία, ἀν ὄχι ἡ θρησκεία. Εἶναι ὁ ὀργανισμὸς
ὅλος τῆς ἐκκλησίας...

— Οὔτε αὐτὸς ἔσωσε τὸ ἔθνος. Ἴσως νά...

— Τί λέτε, κύριε, — ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ ἀποπίσω — εἶσαι
ἄθεος καὶ προδότης!

Οἱ δύο νέαι ξαφνιάστηκαν καὶ γύρισαν νὰ δοῦν. Ἦταν ἕνας
ρασοφόρος μὲ γένεια μαῦρα, καθισμένος στὸν πίσω πάγκο, που ἄ-
κουσε ὅλη αὐτὴ τὴν ὀμιλία. Μὰ μονομιᾶς ἀκούστηκε καὶ ἄλλη φωνή
ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ τοῦ παπαῦ.

— Καὶ σύ, αἰδεσιμώτατε παπά μου ἢ παγοσιολογιώτατε ἢ ὅ,τι
καὶ νὰ εἶσαι, δὲν ξέρεις τί λές. Οὔτε ἡ ἐκκλησία οὔτε ἡ θρησκεία ἔ-
χουν τίποτε μὲ τὸ ἔθνος νὰ κάμουν. Κάθισε στ' ἀβγά σου! Κάτω οἱ
παπάδες!

Ἦταν κάποιος νέος μὲ γαλανὰ μάτια, που μίλησε ἔτσι.

Ὁ ρασοφόρος ἀγριεμένος σηκώθηκε. Ὁ Ἀλέξης φοβήθηκε μὴ
γίνῃ ἀπρεπὴ λογομαχία καὶ τοὺς εἶπε

— Σταθῆτε λιγάκι. Δὲν τακιάζει νὰ βρίζομαστε ἔτσι, ἄνθρωποι
γραμματισμένα, καὶ μάλιστα μπροστὰ σὲ τόσοι ἀλλόφυλους.

— Μά, κύριε, φύναξε ὁ παπάς, ἐσεῖς μᾶς βρίζετε.

— Καγείς δὲν ἔδρισε. Ἐλάτε νὰ μιλήσωμε ἤρεμα. Ἐλάτε καὶ
οἱ δύο νὰ καθίστε κοντὰ μας, γιὰ νὰ μὴ στραβολαιμιάσωμε.

— Εὐχαρίστως εἶπε ὁ νέος μὲ τὰ γαλανὰ μάτια.

Σηκώθηκαν καὶ ὁ ρασοφόρος καὶ αὐτὸς καὶ κάθισαν πλάι στοὺς
δύο ἄλλους, σ' ἕνα πάγκο που βρίσκονταν πλάγια, κοντὰ στὴν κουπα-
στὴ θαλμῆνος. Ὁ νέος μὲ τὰ γαλανὰ μάτια μίλησε πρῶτος.

— Πρέπει νὰ χτυπηθοῦν οἱ παπάδες, που ἀντιπροσωπεύουν στὸ

ἔθνος μας τὸ φεουδαλισμό. Τότε θὰ ἐπικρατήσουν οἱ ἀστικές τάξεις μετὰ τὰ ἰδαγικά τους καὶ ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις θὰ φέρῃ μετὰ τὸν καιρὸ τὴν ἐπικράτησιν τῆς τάξης τῶν ἐργατῶν. Κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὰς τίς τάξεις εἶναι γέννημα ὀρισμένους ἐποχῆς καὶ ὀρισμένου οἰκονομικοῦ συστήματος. Οἱ παπάδες ἐμποδίζουν γὰρ ἀναπτυχθῆναι οἱ ἄλλες τάξεις καὶ κρατοῦν τὸν κοσμάκη σὲ στάσιμη, ραγιαδικὴ κατάστασις, γι' αὐτὸ πρέπει γὰρ χτυπηθῆναι. Ἐπειτα θὰ πολεμήσωμε τὴν ἀστικὴν τάξιν, που στηρίζει τὴν δύναμίν της στὸ χρῆμα, στὸ κεφάλαιον. Ἡ θρησκεία δὲν ἔσωσε τὸ ἔθνος καὶ παράδειγμα μπορῶ γὰρ φέρω τοὺς Ἀρβανίτες, που, ἂν καὶ γίνηκαν μουσουλμάνοι, ὅμως δὲν ξέχασαν πὼς εἶναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα Ἀρβανίτες. Ἡ ἐκκλησία δὲν ἔσωσε τὸ ἔθνος καὶ παράδειγμα μπορῶ γὰρ φέρω τοὺς Βουλγάρους, που, μολονότι δὲν εἶχαν δικήν τους ἐκκλησίαν, παρὰ τοὺς ἐξουσίαζε ἡ δική μας, ἔμειναν Βούλγαροι καὶ, ἀφοῦ κράτησαν τὸν ἐθνισμὸν τους τὸν καιρὸ τῆς τουρκοκρατίας, τώρα ζύπνησαν καὶ δημιούργησαν, σύμφωνα μετὰ τὰ ἐθνικιστικὰ ἰδαγικά, δικὸν τους ξεχωριστὸν κράτος.

— Ὅλα αὐτὰ εἶναι ψέματα, φώναξε μετὰ θυμὸν ὁ ἱερωμένος, καὶ ὅποιος τὰ λέει εἶναι ἄθρησκος.

— Κύριε, σπούδασα στὴ Γερμανίαν καὶ δὲν ἐπιτρέπω γὰρ μετὰ βρίζουν.

— Ἐχει δίκιον ὁ νέος, ἔκαμε ὁ Ἀλέξης, δὲν πρέπει γὰρ βρίζεις, παπά μου.

— Ἄς εἶναι, ἀποκρίθηκε ὁ ρασοφόρος. Ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐκκλησία εἶναι στενὰ συνδεμένα μετὰ τὸ ἔθνος, καί, τώρα δὲ θὰ ὑπαρχῆ τὸ ἔθνος, ἂν δὲν ἦταν ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐκκλησία γὰρ τὸ βαστάξιν στοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς τουρκοκρατίας. Μὰ καὶ τώρα ἀκόμα, ὅσο δὲν ξεσκλαβώθηκαν ὅλα οἱ Ἕλληνες καὶ βρίσκονται πολλὰ τους ἐκατομμύρια στὸ ζυγὸν τῶν Τούρκων, πάλε ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐκκλησία τοὺς γλυτώνει ἀπὸ τὸ χαμό. Ἄν δὲν ἦταν χριστιανοὶ οἱ τουρκόφωνοι τῆς Μικρασίας, ποιά ἄλλη διαφορὰ θὰ εἶχαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους; Τί θὰ τοὺς ξεχώριζε; Καὶ οἱ Τουρκοκρητικοὶ καὶ οἱ Βαλαάδες, που μιλοῦν τὰ ἑλληνικὰ σὰν ἑμεῖς, δὲν εἶναι πιά Ἕλληνες. Ἡ ἐκκλησία, μαζὶ μετὰ τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν, διατήρησε στὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὸν ἐθνισμὸν του.

— Συμφωνῶ μετὰ τὸν παπά, εἶπε ὁ σύμβουλος τοῦ πατριαρχείου, μόνον που ἐγὼ ἐπιμένω πὼς εἶναι ἀνάγκη γὰρ διορθωθῆναι ὁ ὀργανισμὸς

τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ καλλιτερέψη τὸ ποιὸ τῶν δεσποτάδων καὶ παπάδων, γιατί αὐτοὶ κυβερνοῦν τὸ ὑπόδουλο μέρος τοῦ ἔθνους.

— Ἐγὼ δὲ συμφωνῶ καθόλου, φώναξε ὁ νέος μὲ τὰ γαλιανά μάτια· ἀν οἱ Τουρκοκρητικοὶ εἶναι ἴδιοι Τούρκοι δὲ μὲ νοιάζει, καὶ οὔτε θὰ μὲ νοιάσῃ ἀν οἱ τουρκόφωνοι τῆς Μικρασίας γίνουν καὶ μουσουλμάνοι καὶ χάσουν κάθε σχέση μὲ τὸν Ἑλληνισμό. Οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ γυρεύουν, ἔποιοι καὶ νάνα, τὴν εὐδαιμονία τους. Ὁ Κάρλ Μάρξ...

— Ἀφήστε τὸν Κάρλ Μάρξ κατὰ μέρος, διάκοψε ὁ Ἀλέξης· αὐτὰ εἶναι ἄλλα ζητήματα.

— Ὁ κύριος δὲν ἔχει οὔτε καὶ πατριωτισμὸ, εἶπε ὁ παπάς, ἀφοῦ...

— Εἶμαι πιὸ πατριώτης ἀπὸ σένα, διαβολόπαπα...

Ὁ παπάς ἀγρίεψε πάλι καὶ σηκιώθηκε φωνάζοντας· «Θὰ σοῦ δείξω γὼ ποιὸς εἶμαι», μὰ ὁ Ἀλέξης τὸν τράβηξε ἀπὸ τὸ ράσο καὶ ξανακάθισε.

— Ἦσυχάστε, εἶπε ὁ σύμβουλος τοῦ πατριαρχείου, ἀφήστε νὰ τελειώσω τὸ νόημά μου. Ἡ πάστα τῶν κληρικῶν πρέπει νὰ καλλιτερέψη. Ἄν ἡ σχολὴ τῆς Χάλκης μεταρρυθμιστῆ καὶ βγαίνουν καλλίτεροι δεσποτάδες, ἀν γίνῃ μὰ ἱερατικὴ σχολὴ καὶ βγοῦν ἀνθρωπινότεροι παπάδες, ἀν φτειάσωμε καλλίτερα σκολειὰ καὶ βγοῦν καλλίτερα ἄνθρωποι, ἀν φτειάσωμε διδασκαλεῖα καὶ βγοῦν καλλίτεροι δάσκαλοι, ἀν οἱ γενικοὶ κανονισμοὶ τῶν πατριαρχείων ἀλλάξουν καὶ γίνουν συμφωνότεροι μὲ τίς σημερινές ἀνάγκες, δηλαδὴ παραχωρήσουν περισσότερὴ ἐξουσία στὰ λαϊκὰ στοιχεῖα τῆς ἐκκλησίας, ἀν πληρώνωνται οἱ κληρικοὶ ὅλοι ἀπὸ ἓνα κοινὸ ταμεῖο καὶ καταργηθοῦν καὶ τὰ κανονικὰ που παίρνουν τώρα καὶ τὰ τυχερά τους, ἀν καταργήσωμε τὴν ἐγαμία τοῦ κλήρου, δὲ θὰ σωθῇ, δὲ θὰ προκόψῃ τὸ ἔθνος;

— Ὅλα αὐτὰ καλὰ καὶ ἄγια, ἔκαμε ὁ Ἀλέξης, καὶ κατάγινε σύ, ἀν σ' ἀρέσῃ, νὰ τὰ διορθώσῃς, μὰ βγαίνομε ἀπὸ τὸ θέμα, ὅταν, μιλώνοντας γιὰ τὴν ἐκκλησία, ἀναφέρωμε τοὺς δασκάλους καὶ τὰ σκολειὰ καὶ ὅταν ἐξαρτοῦμε τὴ σωτηρία μας ἀπὸ τὴν καλλιτέρευση τῶν παπάδων.

— Μὰ οἱ παπάδες δὲν κυβερνοῦν τὸ ἔθνος;

— "Όχι πιά. Ούτε και πριν τὸ κυβερνοῦσαν ἀποκλειστικὰ αὐτοί. Μὴν ξεχῶς τὴν κοινοτικὴ αὐτοδιοίκηση, που ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ ὑπάρχη στὸν Ἑλληνισμό. Καὶ τῆς ἐκκλησίας ὁ ὀργανισμὸς βασίστηκε πάνω στὸν κοινοτικὸν ὀργανισμὸ γιὰ νὰ μπορέση νὰ σταθῆ. Τὴν ἐκκλησία τὴν ἔκαμε δυνατὴ, μού φαίνεται, ἡ μουσουλμανικὴ κατάκτηση, που, μὴν ξέροντας νὰ διοικήσῃ χριστιανούς και μὴν μπορῶντας παντοῦ και πάντα νὰ τοὺς τουρκέψῃ, παραχώρησε στὴν ἐκκλησία τὴν κυβέρνησιν τῶν χριστιανῶν. Γιὰ νὰ εἶναι θεοκρατικοὶ οἱ κατακτητὲς, ἡ ἐκκλησία τῶν κατακτημένων κατάντησε, ὅπου ὄριζαν οἱ Τούρκοι, ὄχι μόνο πνευματικὴ, μὰ και πολιτικὴ ἀρχή. "Ἄν αὐτὴ ἡ ἀρχὴ ἔσωσε τὸ ἔθνος ἀπὸ τὸ λυγρὸν του, δὲν εἶναι βέβαιον. "Ἄν δὲν ὑπαρχε ἐκκλησία, εἶναι πιθανόν πως οἱ κοινότητες οἱ ἑλληνικὲς θὰ εὕρισκαν ἄλλο μηχανισμό, που νὰ τὶς κυβερνήσῃ σὰν ἀνώτερη πολιτικὴ ἀρχὴ τους. "Ὅπου ἔπαψαν νὰ ὀρίζουν οἱ Τούρκοι, ὅπως στὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐκκλησία ἔχασε τὴν πολιτικὴν τῆς ἐξουσία και ζῆ σχεδὸν ἀόρατη ἀπὸ τὸ ἔθνος καὶ τὴ θέσιν τῆς ἄλλῃ πολιτικὴ ἀρχὴ τὴν πῆρε.

— Μὰ και στὴν Ἑλλάδα ἡ ἐκκλησία πρέπει νὰ πολεμηθῆ, γιατί εἶναι ἀπομεινάρια φεουδαλικῆς ἐποχῆς, εἶπε ὁ νέος μὲ τὰ γαλανὰ μάτια, και ἐμποδίζει τὶς νέες ἰδέες νὰ φυτρώσουν.

Και ὁ Ἀλέξης ἀποκρίθηκε·

— Γιατί νὰ πολεμηθῆ, ἀφοῦ δὲν εἶναι στρατευόμενῃ ἐκκλησία, ὅπως ἡ καθολικὴ, παρὰ μόνο ὑπάρχει, σχεδὸν κρυμμένη, γιὰ νὰ διατηρῆ τοὺς τύπους τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, που δὲν ἐμποδίζουν καθόλου τὴν προκοπὴ τοῦ ἔθνους; Οἱ τύποι αὐτοὶ εἶναι σφιχτοδεμένοι μὲ κάτι παράδοσες τοῦ ἔθνους που δὲν εἶναι θρησκευτικὲς, παρὰ χρησιμεύουν γιὰ νὰ θυμίζουν στοὺς Ἕλληνας τὸ κοινὸν τους παρελθόν, τὰ κοινὰ τους συμφέροντα και τὶς ἀνάγκες.

— "Ὅλες οἱ παράδοσες εἶναι πρόληψες.

— "Όχι πάντα. Καταντοῦν πρόληψες, ἅμα τὶς κρατᾷ ἓνα ἔθνος, ἐνῶ ὀλοφάνερα τὸ ἐμποδίζουν νὰ προκόψῃ. Μὰ ὅσο οἱ παράδοσες χρησιμεύουν σ' ἓνα ἔθνος γιὰ νὰ δυναμώσουν τὴ ζωὴ του ἐκνώνοντας τὰ ἄτομά του, εἶναι ὕφελιμες. Οἱ Ἕλληνας ἀπὸ φυσικὸν δὲν εἶναι θρησκομανεῖς οὔτε παπαδοκρατούμενοι και, ὅπου ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς τους ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τὴν πολιτικὴν ἐξουσία, που ἔχει ἀκόμα στὴν Τουρκία, ἡ ἐκκλησία μοναχὴ τῆς μπαίνει στὴ σωστὴ τῆς θέσιν και δὲ σκοτίζει πιά κανένα. Τί σᾶς φταῖν οἱ παπάδες; Οἱ πα-

πάδες χαίρονται ζώντας στη φυσική τους τεμπελιά και οι άλλοι άνθρωποι κοιτάζουν τις δουλειές τους χωρίς να προσέχουν διόλου τους παπάδες, γιατί οι παπάδες ακολουθούν κι αυτοί τις τύχες του έθνους. Όταν τὸ ποιμνὸ τους ἀλλάξη ιδέες, νὰ δῆτε πῶς συμμορφώνονται σιγά - σιγά· κι αὐτοὶ μὲ τις νέες ιδέες, ὅσο χρειάζεται.

— Μὰ στὴ Γαλλία, εἶπε ὁ νέος μὲ τὰ γαλανὰ μάτια...

— Στὴ Γαλλία εἶναι Γαλλία, ἀποκρίθηκε ὁ Ἄλέξης· ἐδῶ βρισκόμαστε στὴ Ρωμοσύνη, ποὺ δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴ Γαλλία.

Λέγοντας αὐτὰ ἔφτασαν στὸ Γαλατὰ· τὸ βαποράκι ἔπεσε πλάι σὲ μιὰ σκάλα πλεούμενη, κολλημένη στὸ γεφύρι τοῦ Καρακισί. Ὁ παπάς, χωρίς νὰ χαιρετήση, ἔφυγε καὶ χάθηκε μέσα στὸν κόσμο, λέγοντας δέβαια μὲ τὸ νοῦ του πως χάνεται ὁ κόσμος ἀπὸ τοὺς ἐκφυλισμένους αὐτοὺς νέους, που φέρνουν νέες ιδέες. Ὁ νέος μὲ τὰ γαλανὰ μάτια ἀποχαιρέτησε καὶ ἔφυγε κι αὐτός, λέγοντας ἴσως μέσα του μὲ περηφάνεια γιὰ τὸν ἑαυτὸ του πως οἱ παπάδες εἶναι γελοῖοι καὶ πως οἱ δυὸ ἄλλοι δὲν ἐσπούδασαν στὴ Γερμανία καὶ δὲν ξέρουν τί τοὺς γίνεται. Ὅσο γιὰ τοὺς δυὸ τούτους νέους, που ὁ ἓνας ἦταν γιὸς πολιτικοῦ τῆς Ἀθήνας καὶ ὁ ἄλλος γιὸς πολιτικοῦ τῆς Πόλης, προχώρησαν ἀκόμη κάμποση ὥρα μαζί, ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τὰ Σκαλάκια στὸ Σταυροδρόμι. Ὁ ἥλιος εἶχε βασιλέψει, σκοτείνιασε ἡ μέρα καὶ αὐτοὶ ἐξακολούθησαν τὴν ὁμιλία τους ἔτσι. Ὁ Ἄλέξης εἶπε·

— Ἄς τοὺς ἀφήσωμε τοὺς ἄλλους καὶ ἃς σκεφτοῦμε σὰν πολιτικοί. Καλά, ἡ ἐκκλησία στὴν Τουρκία ὑπάρχει καὶ ἃς διορθωθῇ ὅπως θέλεις. Ὅσο οἱ Ρωμοὶ τῆς Τουρκίας δὲν κάνουν ἄλλη δικὴ τους πολιτικὴ ἀρχή, ἃς ποῦμε καμιάν ἐθνικὴ δίκαια, θὰ κυβερνιοῦνται ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τους. Μὰ κι αὐτῆ, ὅπως καὶ σεῖς οἱ πολιτευόμενοι ἐδῶ, πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη μου, κάπως βαθύτερα νὰ στοχάζεστε γιὰ νὰ δῆτε τί θέλει τὸ ἔθνος τώρα. Ἐσὺ ἄραγε ξέρεις τί θέλει;

— Νὰ διατηρήσωμε αὐτὰ που ἔχομε.

— Δηλαδή τί;

— Νὰ μὴ μᾶς πνίξουν οἱ Τοῦρκοι. Θέλω τὴν αὐθυπαρξία τοῦ ἔθνους, ὅπως ὦς τώρα.

— Τίποτε παρσπάνω; Ἡ αὐτοσυντηρησία σοῦ ἀρκεῖ; Θὰ μείνωμε πάντα ἔτσι, ὅπως εἴμαστε τώρα, σερνάμενοι σὰν τὰ σκουλήκια; Καὶ ὡς πότε θὰ μείνωμε τέτοιοι; Δὲ θάρθη ποτὲ καιρὸς, που νὰ θε-

λήσωμε και νά νικήσωμε; Μόνο βιοπάλη λοιπόν; Ποτέ νίκη και πολιτική επικράτηση;

— Τί; νά φύγουν οί Τούρκοι;

— Δέν ξέρω τί θα είναι: ανάγκη νά θελήσωμε, αλλά σέ ρωτώ εσένα, δέ σκέφτηκες ποτέ σου παιδ είναι τὸ ἰδανικὸ τοῦ ἔθνους σου ἢ τὸ ἰδανικὸ σου γιὰ τὸ ἔθνος; "Ὡστε και σύ, πάει νά πῆ, βρίσκεσαι στὸ ἴδιο σημεῖο τῆς ἀσυνειδησίας ὅπως οί παπᾶδες; Δέ γυρεύεις ἄλλο παρὰ νά κρατήσης τὴ λίγη ζωὴ που ἔχεις και τὴ λιγώτερη δύναμη που είναι στὰ χέρια σου; Και καταπιάνεσαι ἔτσι τὴν πολιτικὴ τοῦ Φαναρίου χωρὶς κανένα φῶς, που νά φωτίζη τίς πράξεις σου;

— Τὸ φῶς μου είναι τὸ συμφέρο τοῦ ἔθνους μου.

— Δηλαδή ἢ αὐτοσυντηρησία του.

— Ναί.

— Δέ μοῦ φτάνει αὐτό.

— "Ὁμως αὐτὸ είναι τὸ πολιτικὸ συμφέρο.

— "Ὡς πότε; Και γιὰ παιδ σκοπὸ;

— Δέν ξέρω ὡς που νά γίνωμε δυνατώτεροι.

— Μὰ γιατί νά γίνωμε δυνατώτεροι και πως; ὅσο ὄχι μόνο δέν ξέρομε τί θέλομε σὰν ἔθνος, μὰ οὔτε και νά προσπαθήσωμε νά μάθωμε γυρεύομε. Μπορεῖ νά είναι γιὰ τὴν ὥρα πολιτικὸ συμφέρο νά παίζωμε τοὺς Τούρκους, νά συντηροῦμε ὅ,τι μᾶς ἀπόμεινε ἀπὸ τὴν ἀλλοτινὴ μας ἐξουσία και νά κοιτάζωμε νά ζοῦμε ἡσυχᾶ και φρόνιμα. Μὰ δίχως σκοπὸ νά τὸ κάνωμε αὐτό, ἔτσι, μόνο και μόνο γιὰ νά ζοῦμε ὅσο γίνεται παιδ εὔκολα σὰν ἄτομα, δέν ἔχει καμιὰ χάρη. Πολιτικὸ συμφέρο, χωρὶς μακρινότερο πολιτικὸ σκοπὸ, είναι τίποτε.

— Πολιτικὴ ἂς κάνη τὸ ἐλληνικὸ βασίλειο ἀπὸ σᾶς προσιμένομε νά μᾶς γλυτώσετε ἀπὸ τὸν Τούρκο.

Και θυμήθηκε τότε ὁ Ἀλέξης ἐκεῖνο τὸν ἀντίσταχο συλλογισμό, που κάνουν οί Ἑλλαδίτες λέγοντας στοὺς τουρκομερίτες «Ἀπὸ σᾶς περιμένομε νά γλυτώσετε μοναχοί σας ἀπὸ τὸν Τούρκο».

Κατάλαβε ὁ Ἀλέξης πως εἶχε νά κάμη μ' ἓνα πολιτικὸ τῆς γραμμῆς κάπως ἀνώτερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, νέο παιδὶ μὲ εὐγένεια, οἰκογενειακὲς παράδοσες και χαρακτῆρα, ἀλλὰ χωρὶς λαχτάρα γιὰ νά μάθη πάρα πέρα τί είναι νά γίνη. Ἐνῶ ὁ ἴδιος ὄλο γύρευε.

Και πηγαίνοντας τώρα μόνος στὸν ἴσιο Δρόμο τοῦ Πέρα ὁ Ἀλέξης ἔλεγε στὸν ἑαυτὸ του — Εἶναι παράδοξο ἐγώ, ὁ μοναχός, ὁ ἀνε-

ξάρτητος, γὰ παίρω τὴ θέση μου τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ καὶ
γὰ εἶμαι ἓνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, παλιοὺς καὶ τωρινοὺς καὶ μελλοόμε-
νους Ἑλληνας. Μ' ἀρέσει που, ἐκεῖνα που μικρὸς τὰ ἔβλεπα ἀπ'
ὄξω, τώρα μπαίνω μέσα τους. Ἐ γ ὦ χώνομαι στὸ Φανάρι καὶ
στοὺς δεσποτάδες, ἔ γ ὦ δουλεύω μὲ τὸν πατριάρχη; Μπαίνω καὶ
γὼ στὴν ἱστορία τοῦ ἔθνους μου, γιατί ἀνακατώγομαι στὴ ζωὴ του
τὴν πολιτικὴ, ὅπως λέει ἡ ἱστορία πως ἔκαμαν τόσοι ἄλλα πρόγονοι
τῆς φυλῆς μου. Στους ἴδιους τόπους, ἀλλὰ σ' ἄλλους καιροὺς, κατα-
γίνομαι καὶ ἐγὼ μὲ τὰ ἴδια, που καταγίγονταν καὶ αὐτοί. Ἄν εἶμαι
κόκκος διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἄλλους κόκκους, πιὸ
δυνατός, πιὸ πέτρινος, πιὸ ἀδιάλυτος, πιὸ σκληρὸς καὶ ἄλειωτος, θὰ
κάμω κάτι. Δὲ θὰ ἤθελα γὰ ἔμοιαζα τῶν πολλῶν καὶ γὰ ἰσοπεδώ-
νομον μαζί τους; μ' ἀρέσει γὰ τοὺς ἔχω πάντα μακρύτερα καὶ νικη-
μένους, ἂν μπορῶ. Εἴμαστε βέβαια ἀνάξιοι γὰ φυλάξωμε τὰ προγονι-
κά μας χώματα, μᾶς βασανίζουν βάρβαροι καὶ φεύγομε ἢ λάμπουν
χρυσάφια στὴν Ἀμερικὴ καὶ φεύγομε. Δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἐνθουσια-
στακὸ ἢ ἑλληνικὴ φυλὴ τ ὴ ρ α. Πῶς μπορῶ καὶ δὲν πεθαίνω ἀπὸ
ἀηδία; Οὔτε εἶναι ἄξιο τὸ ἔθνος μου γὰ γὰ κάμω μεγάλη πολιτικὴ,
δὲν ξέρω μάλιστα μήπως δὲν εἶναι οὔτε γὰ γὰ ζήση καν οὔτε καὶ γὰ
κυβερνηθῆ μονάχο του, ἀλλὰ ἐμένα μ' ἀρέσει γὰ δρίζω ἀνθρώπους,
αὐτὸ ξέρω. Καὶ τέλος πάντων εἶναι εὐτύχημα που δὲν εἶμαι μόνον
Ρωμῖός, παρὰ καὶ Ἄνθρωπος.